

Frankeermachinestempels: het verzamelen waard!

In filatelistische verzamelingen nemen postzegels – en dat lijkt haast vanzelfsprekend – een belangrijke, zo niet de belangrijkste plaats in. Toch zijn er vele verzamelaars die hun hart hebben verpaid aan andere filatelistische elementen, zoals postwaardstukken, stempels, poststukken, postzegelboekjes en automaatstroken. Frankeermachinestempels worden daarbij een beetje als buitenbeentje beschouwd. Toch zijn deze stempels al lang niet meer de lelijke (rode) eendjes van de filatelie, zoals de heer D. Veenstra uit Buitenpost in de nu volgende bijdrage duidelijk maakt.

1. Frankeermachines in Nederland

Frankeermachinestempels mogen dan meer en meer als volwaardige filatelistische elementen worden geaccepteerd, de algemene verzamelmogelijkheden ervan blijken toch nog onvoldoende bekend te zijn. Zelfs in de thematische filatelie, waar de stempels al jarenlang vaste grond onder de voeten hebben, is er een toeneemende behoefte aan nieuws en achtergronden over frankeermachinestempels; reacties op de sporadische informatie in de rubriek 'Thematisch panorama' bewijzen dat.

In deze bijdrage over frankeermachinestempels zullen twee hoofdthema's behandeld worden:

- de frankeermachine in Nederland en
- de verzamelmogelijkheden van frankeerstempels.

Het ligt daarbij niet in de bedoeling, een uitputtende behandeling van beide thema's na te streven; in dat geval zou zelfs een complete jaargang van 'Philatelie' niet voldoende zijn.

Sinds 1920

Met de invoering van de postzegel werd ook de basis gelegd voor de uitvinding van de frankeermachine. Wie veel post te verzenden heeft, zal immers al snel behoefte voelen te gaan 'automatiseren', lees: machinaal te frankeren. De frankeermachine maakte dat mogelijk. Op het congres van de Wereld Post Unie van 1920, dat in Madrid werd gehouden, werd de machine voor de frankering van poststukken toegelaten. Nederland schaarde zich echter pas op 7 september 1925 in de rij van landen

waar frankeermachines werden ingevoerd. Sindsdien heeft deze wijze van frankeren ook in ons land een stormachtige groei doorgemaakt.

De frankeermachine en PTT

Omdat frankeerstempels postzegels vervangen ligt het voor de hand dat PTT de regels voor het gebruik van frankeermachines vaststelt. De posterijen letten er daarbij op dat de wijze van frankeren zowel voldoet aan internationaal geldende regels als aan de bedrijfsreizen van PTT. Hoewel de PTT nogal monopolistisch is ingesteld, heeft het Staatsbedrijf het verkopen van frankeermachines toch overgelaten aan het bedrijfsleven. Een frankeermachine koop je dan ook bij een leverancier van kantoormachines en niet bij tante Pos. Overigens zijn er geen Nederlandse frankeermachines te koop, uitsluitend buitenlandse.

Het frankeerstempel

Frankeermachines – apparaten die tegenwoordig veelal elektrisch worden aangedreven – zijn apparaten die een stempelafdruk kunnen aanbrengen op te frankeren post. Die afdruk noemen we in de wandeling een *frankeerstempel*. Het juiste woord, frankeermachinestempel, is voor dagelijks gebruik aan de (te) lange kant. Een frankeerstempel bestaat uit een aantal vaste onderdelen; van rechts naar links zijn dat

– het *waardestempel*
hierin komt in ons land altijd het woord NEDERLAND voor en uiteraard de frankeerwaarde en het nummer van de machine. Nummer FR 22517 duidt bijvoorbeeld aan dat het om machine nummer 22517 van het merk Francotyp gaat en – het *plaats- en datumstempel*
dit stempel moet de woonplaats, de datum en het adres (straatnaam en huisnummer of postbusnummer, alsmede de postcode) bevatten.
De twee genoemde stempels moeten in elke frankeermachine voorkomen. Daarnaast mag een zogenaamd *reclamestempel*

worden gebruikt. Het mag qua tekst en/of afbeelding uitsluitend betrekking hebben op het beroep of bedrijf van de gebruiker van de machine. In verband hiermee moet het ontwerp voor zo'n reclamestempel ook door PTT worden goedgekeurd. In de regel geeft dat geen problemen; het komt maar zelden voor dat een ontwerp wordt geweigerd. Een recent voorbeeld is het stempel *Kernvrije gemeente* van de gemeente Beerta. De twee eerstgenoemde stempels moeten in een helrode kleur worden afgedrukt; vandaar ook dat verzamelaars ook wel de termen 'roodfranking' of 'roodstempel' gebruiken. Het reclamestempel mag sinds een aantal jaren in een afwijkende kleur worden aangebracht, zodat er – zij het op beperkte schaal – meer kleur in deze stempels is gekomen.

Verleden en heden

Voor de verzamelaar zijn niet alleen op dit moment in gebruik zijnde frankeermachines van belang. Oudere frankeerstempels, afkomstig van buiten gebruik gestelde machines, zijn schaars en vanwege hun 'leeftijd' vaak interessant. Het gaat dan niet alleen om machines die aan het eind van hun latijn zijn geraakt – zelf ben ik in het gelukkige bezit van zo'n stokoude afgedankte Francotyp frankeermachine – maar ook om machines waarvan de productie of de verkoop in ons land is gestaakt. Als de diverse frankeermachines straks ter sprake komen zult u daarom ook minder bekende merknamen tegenkomen.

U.P.F.

De eerste frankeermachine was de *Universal Postal Franker* (U.P.F.). De eerste afdrucken van deze machine dateren uit 1925! In verhouding tot de eerste postzegels is dat natuurlijk redelijk 'jong'. Toch zijn afdrucken van deze U.P.F. tamelijk

schaars; van deze Engelse machine werden er in ons land maar vierentwintig verkocht. Het ging om een machine met beperkte toepassingsmogelijkheden: er konden slechts zes vaste waarden mee worden gestempeld. Bij gelijk blijvende posttarieven zou dat geen probleem zijn geweest, maar ook in die tijd werden er verschillende tariefwijzigingen doorgevoerd. De kleur van het datumstempel van de U.P.F. was aanvankelijk zwart, maar toen de Wereld Post Unie de rode kleur voorschreef volgde op dit punt een aanpassing. Van de door het Centraal Bureau voor Afgifte van Rijbewijzen in Den Haag gebruikte machine nummer 17 zijn violette afdrucken bekend.

Drukwerk

Ruys
Francotyp
frankeermachines

's-GRAVENHAGE
14. IX 84
Postbus 19100
2500 CC

NEDERLAND
•110
CENT
FR 22517

Sig. Fabr.
N.V. DENOVA
G. Witteveen

Francotyp

In 1927 kwam een frankeermachine van Duits fabrikaat op de Nederlandse markt: de *Francotyp*, een machine die over de gehele wereld veel wordt gebruikt, ook in Nederland. Het aantal van meer dan vijfentwintigduizend verkochte machines spreekt boekdelen. In de ruim zestig jaar(!) dat deze machine in ons land in ge-

genwoordig herkenbaar aan een afkorting (bijvoorbeeld FR voor Francotype). In de beginperiode lag dat anders. Bij de machines van het type Francotyp liep de nummering aanvankelijk van 101 tot 1724, dus *zonder* letters. Toen er meer machinemerken op de markt kwamen was onderscheid nodig en werd er een F voor het nummer geplaatst (globaal F 1724-F 2000 en F 5001-F 5052). Daarna werd de huidige aanduiding FR ingevoerd. De 'R' houdt verband met het verrekeningsstelsel van PTT; vroeger ging dat met waardekaarten, maar tegenwoordig wordt een rekening-courantsysteem gebruikt. Vandaar de toevoeging van de 'R' van rekening-courant. De letter is in alle op dit moment gebruikte lettercombinaties terug te vinden.

Typen

De technische vooruitgang die sinds 1925 werd geboekt had uiteraard ook invloed op de frankeermachines. Van een 'oude' machine als de Francotyp bestaan dan ook verschillende uitvoeringen. Er zijn tien hoofdtypen te onderscheiden; de nieuwste is de MS 5. De ontwikkeling van de frankeermachines kan verzameltchnisch gezien interessant zijn. Oudere typen van de Francotyp-machine zijn overigens niet altijd even gemakkelijk van elkaar te onderscheiden.

Telnummers

In de beginperiode werden zogenoemde telnummers gebruikt, die per afdruk opliepen. Deze telnummers staan tussen het waardestempel en het datumstempel.

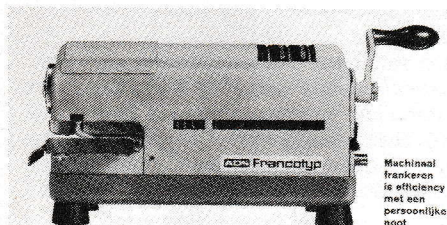
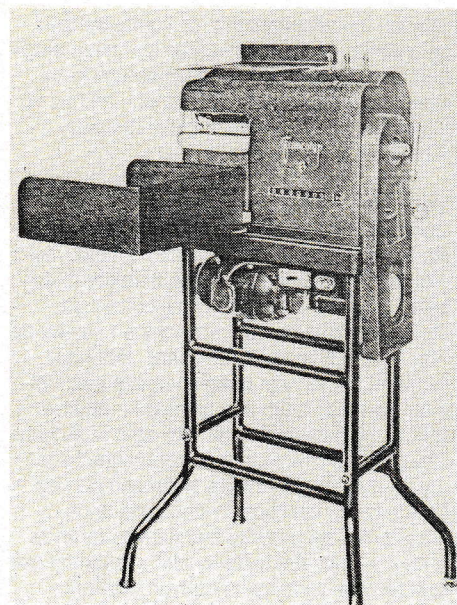
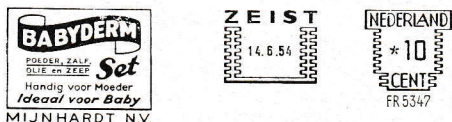
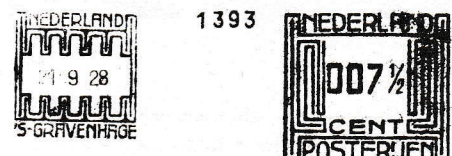
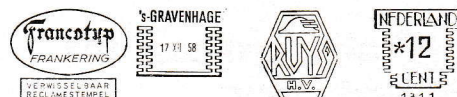
Waardestempels

Elke fabrikant van frankeermachines geeft de daarin gebruikte stempels een eigen gezicht (ik kom daar nog op terug). Vooral bij de in de Francotyp-machines gebruikte stempels is de ontwikkeling van klassieke naar moderne vormgeving goed te volgen.

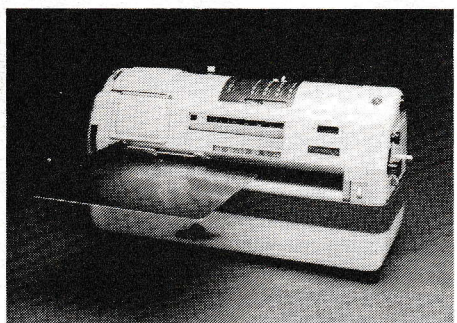
De eerste twee typen hadden een duidelijke lijenvorm en de aanduiding POSTERIEN. Daarna werd een smalle slingerlijn gebruikt, die bij de laatste typen wat breder werd en ook de waardecijfers werden moderner. Voor gespecialiseerde frankeerstempelverzamelaars vormt deze ontwikkeling een van de 'leuke' kanten van hun verzamelgebied.

Datumstempels

Bij de eerste machines had het datumstempel een gesloten rechthoekige vorm met een horizontale grove 'tanding' en de

Machinaal frankeren is efficiency met een persoonlijke noot

bruik is, heeft de Francotyp een rijke frankeerstempelgeschiedenis geschreven. Enkele aspecten van die geschiedenis volgen hieronder.

Nummering

Zoals al eerder werd gezegd zijn de diverse fabrikaten van frankeermachines te-

plaatsnaam aan de onderkant. Later verhuisde de plaatsnaam naar de bovenkant; het stempel kreeg zijanten op basis van een zogenoemd steentjesmotief, een soort as met tandingen. De laatste jaren wordt voor waarde- en datumstempel dezelfde brede slingerlijn toegepast. Vooral in de 'steentjesmotief'-periode was sprake van vele varianten. Hetzelfde geldt voor de datumcijfers. De maandcijfers komen zowel in Arabische als Romeinse uitvoering voor.

Reclamestempels

Het reclamestempel kan tussen waarde-stempel en datumstempel staan, maar ook links van het datumstempel.

Bijzonderheden

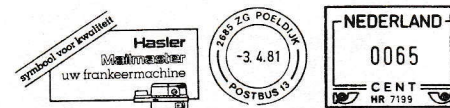
- Tegenwoordig kent de Francotyp nog een vierde stempелеlement, dat wordt gebruikt voor postale aanduidingen zoals 'drukwerk', 'expresse', 'aantekenen' en dergelijke. De aanduidingen kunnen echter ook zijn toegespitst op de behoeften van de afzender: 'vertrouwelijk', 'breekbaar', enzovoort.

- Er bestaan afwijkingen van het normale datumstempel; voor verzamelaars zijn dat de krenten in de pap.

- Omdat de verzending van poststukken met de aanduiding 'Port betaald' steeds toeneemt, zijn de frankeermogelijkheden ook daaraan aangepast. Leken en zelfs gevorderde verzamelaars herkennen een dergelijk stempel vaak niet als frankeer-stempel!

- Er zijn waardestempels waarin de zij-kanten zijn vervangen door de aanduiding PTT (links en rechts). Soms is daarnaast het datumstempel vervangen door de tekst 'bijzondere regeling' en de plaatsnaam. Het gaat dan om de verzending van grote hoeveelheden post tegen een speciaal tarief. De eerste combinatie wordt toegepast voor post waarvan de bestelling ondanks het 'niet spoedeisende karakter' toch aan tijd gebonden is. Bij de tweede combinatie kan PTT de post even laten liggen totdat men meer tijd voor bestelling heeft.

mers voorafgegaan door een H en later door HR. De eerste Hasler-stempels hebben een 'klassieke' vorm. Na een tussen-vorm is sinds 1980 sprake van een overwegend strakke, moderne vormgeving. De laatste jaren heeft Hasler zijn markt-aandeel op de frankeermachinemarkt aanmerkelijk vergroot.

Komusina

De Komusina-machine is een typische 'oudgediene'. Deze kleine Duitse machine, die mag worden beschouwd als de voorloper van de nog te behandelen Pos-

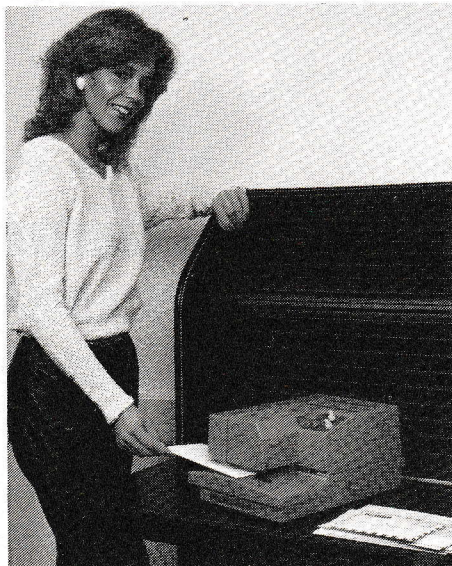
talia, kwam in 1937 in gebruik. De machine voldeed niet, zodat er in ons land niet zoveel exemplaren werden verkocht. De nummering van deze machines loopt van K 101 tot K 144 en vervolgens van K 167 tot K 194. Stempels van deze machine zijn relatief schaars. Ze zijn behalve aan het nummer gemakkelijk te herkennen aan de opvallende vorm van het waardestempel. Een bijzonderheid: het links geplaatste getal is geen telnummer, maar geeft de totale waarde van de door de machine vervaardigde stempels aan. Elke stempelafdruk geeft dus het totale verbruik tot dat moment aan.

Neopost

De Neopost-frankeermachine komt uit Engeland; de machine werd in 1931 in Nederland toegelaten. Het was een apparaat met een duidelijke handicap, want er konden slechts zes vaste waarden worden ingesteld. Hasler en Francotyp konden in die tijd al machines leveren, waarop alle waarden konden worden ingesteld. Er zijn dan ook maar weinig van deze machines (die stempels met de aanduiding N gebruiken) verkocht. De stempels van deze machine zien er eenvoudig uit; de vormgeving is gebaseerd op streepjes, lijnen

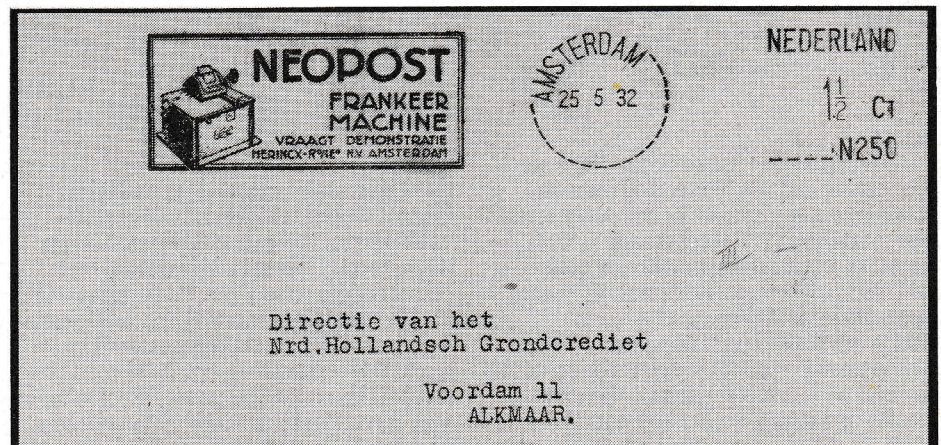
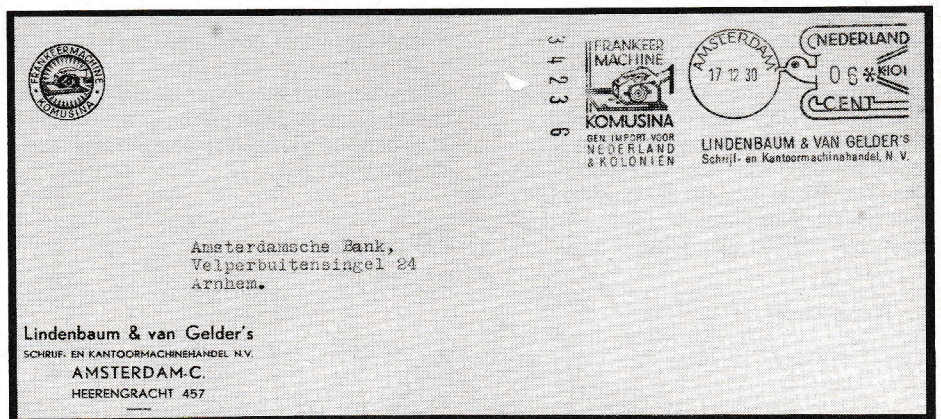

en cirkels. Vanwege de beperkte frankeermogelijkheden van deze machines komen er relatief veel poststukken voor met twee waardestempels naast elkaar.

Hasler

De Hasler-frankeermachine is een Zwitserse machine, die sinds 1929 in ons land gebruikt wordt. Stempels, afkomstig van deze machine hebben aanvankelijk num-

Safag

Net als Hasler is Safag een Zwitsers fabrikaat, herkenbaar aan de sierlijke vormgeving, die eerder aan een Franse machine doet denken. De machine kwam in 1948 in gebruik. In ons land werden er maar weinig van verkocht. De nummering loopt van SA 501 tot en met SA 538. Omdat de afrekening van deze machines uitsluitend in rekening-courant geschiedde, was het niet nodig de R in de lettercombinatie op te nemen; vandaar de code SA.

Sima

De Sima-machine kwam tegelijk met de SAFAG-frankeermachine op de Nederlandse markt. Wegens technische gebreken werd het apparaat weer uit de markt genomen. Afdrukken zijn uiterst zeldzaam!

Universal

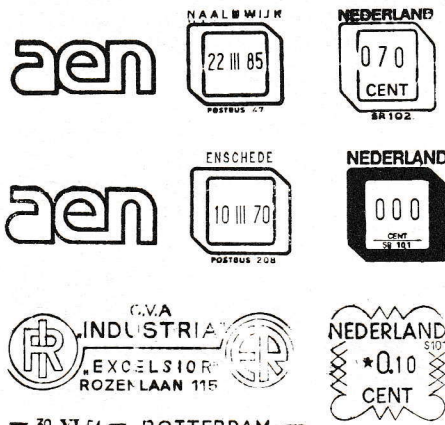
In 1950 werd de Engelse frankeermachine Universal Multi Value toegelaten, aangeduid met de letter U. Het waardestempel toont overeenkomsten met dat van de Francotyp-machines en is grotendeels gelijk aan dat van de nog te behandelen eerste stempels van Pitney Bowes. De zijkanalen van het waardestempel hebben een zogenoemd haakjesmotief, dat optisch bedrog veroorzaakt: soms staan de drie 'haken' omhoog, maar wanneer de blik verandert staan ze naar beneden. Er zijn betrekkelijk weinig van deze machines verkocht; de nummering loopt van U 101 tot U 325. In 1951 kwam de Universal Simplex op de markt, een machine die vooral bedoeld was voor kleine bedrijven. Deze machine kreeg de aanduiding US voor het machinenummer. De nummers lopen van US 501 tot en met U 543.

Satas

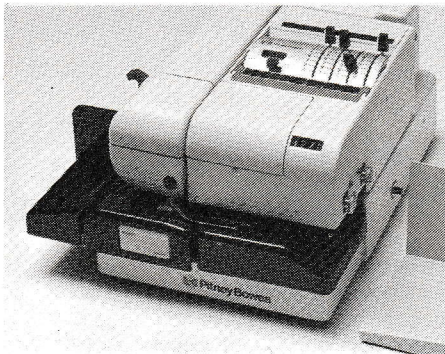
De entree die de Franse Satas-frankeermachine in 1951 in Nederland maakte was niet erg succesvol: er werden slechts vier machines (S 101 tot en met S 104) gebruikt. De machine had teveel gebreken. Afdrukken zijn zeldzaam. Het waardestempel heeft een speelse vorm. Pas in 1970 werd het fabrikaat Satas opnieuw door PTT toegelaten, maar ook nu werden er niet veel machines verkocht. De stempels hadden ditmaal een strakke vorm: een soort venster met twee afge-

schuinde hoeken in twee uitvoeringen, eerst met een dichte omranding, later open. Vóór het machinenummer staan de letters SR.

Pitney Bowes

De Amerikaanse Pitney Bowes is een machine die in ons land behoorlijk wordt verkocht. Als afkorting wordt PB gebruikt. De machine kwam in ons land in 1961 voor

het eerst op de markt. De eerste typen waardestempels lijken op die van de Universal-machines. Later werd een rechthoekig model gebruikt; Pitney Bowes kreeg daardoor een eigen gezicht. De machines die in gebruik zijn bij ons Koninklijk Huis hebben een aparte en toepasselijke stempeltekening.

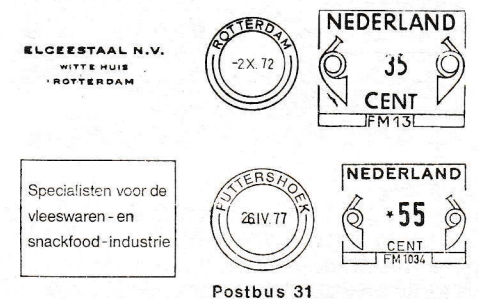
Postalia

Een bekende machine is de Postalia. Deze machine wordt in ons land sinds 1951 verkocht. Het eerste machinetype (verrekening met waardekaarten) had nummers die liepen van P 101 tot en met P 129. Vanaf nummer PR 151 was uitsluitend het rekening-courantsysteem in gebruik. De telling van de Postalia-machines is al tot boven 10.000 gevorderd. De stempels zijn vrij strak en door de jaren heen nauwelijks veranderd.

Frama

Ook de machines van het fabrikaat Frama komen uit Zwitserland. De machines werden in 1953 voor franking in ons land toegelaten. De Frama heeft als lettercombinatie FM. Dat ondanks het feit dat de verrekening volgens het rekening-courantsysteem verloopt; gebruikmaking van de combinatie FR zou verwarring met de Francotyp-machines in de hand hebben gewerkt. De nummering begint bij FM 01 en loopt tot FM 393, en wel in twee types. Het eerste type waardestempel lijkt op dat van de Francotyp-machines (slingerlijn). Dit type Frama-stempels is vrij schaars; het werd slechts in zeven machines gebruikt. Daarna werd het model met de twee posthoorns in gebruik genomen. Aanvankelijk waren deze hoorns vrij groot, maar tegenwoordig hebben ze een normaal formaat.

Roneo Neopost

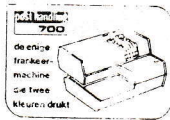
Vanwege de bestaande verschillen wordt de vervolgmachine van de eerder genoemde Neopost hier apart vermeld. De machine heeft als lettercombinatie RN.

Kenmerkend is het postzegelachtige waarde kader, de zogenoemde Engelse tekening. In de jaren zestig kwam er een nieuwe machine op de markt; in het waardestempel werden twee lange posthoorns

verwerkt, die later gezelschap kregen van lijntjes. Bij de datumstempels komen nogal wat varianten voor.

Krag

De 'jongste' frankeermachine in ons land is de Krag, afkomstig uit Noorwegen. De machine werd in 1972 toegelaten, maar door allerlei problemen is de toelating na een paar maanden weer ingetrokken. In 1976 werd de Krag (KR) opnieuw toegelaten. Het waardestempel is te herkennen

aan een postduif met brief. In veel Krag-machines wordt een reclamestempel met afwijkende kleur gebruikt.

Overige toepassingen

Frankeermachines worden ook voor bijzondere doeleinden gebruikt, die binnen het bestek van dit artikel niet nader worden besproken. Verwezen wordt slechts naar de portmachines (Postalia) en loket-frankeermachines (Frama) die bij PTT in gebruik waren/zijn.

Tot zover het eerste deel van het tweeluik over frankeermachinestempels, dat slechts een aantal hoofdzaken kon bestrijken. Bij het tweede deel, dat over de verzamelmogelijkheden van frankeermachinestempels zal gaan, komen wellicht zaken aan de orde die hier nog niet konden worden behandeld.

D. Veenstra, Buitenpost